

सहभागितामूलक भूमि-कृषि परिवेश विश्लेषण

गढवा गाउँपालिका
वार्ड नं. ५, दाढ

संडिक्षित प्रतिवेदन

चैत, २०७६

सर्वाधिकार ©: सामुदायिक आत्मनिर्भर सेवा केन्द्र

प्रकाशन मिति : चैत, २०७६

प्रकाशक

सामुदायिक आत्मनिर्भर सेवा केन्द्र

पो.ब.न. १९७९०, भूमियर, धापासी, काठमाडौं, नेपाल

फोन : ९७७-१-४३६०४८६ / ४३५९००५

फ्याक्स : ९७७-१-४३५९०३३

Email: landrights@csrcnepal.org

URL: www.csrenepal.org

सहयोग

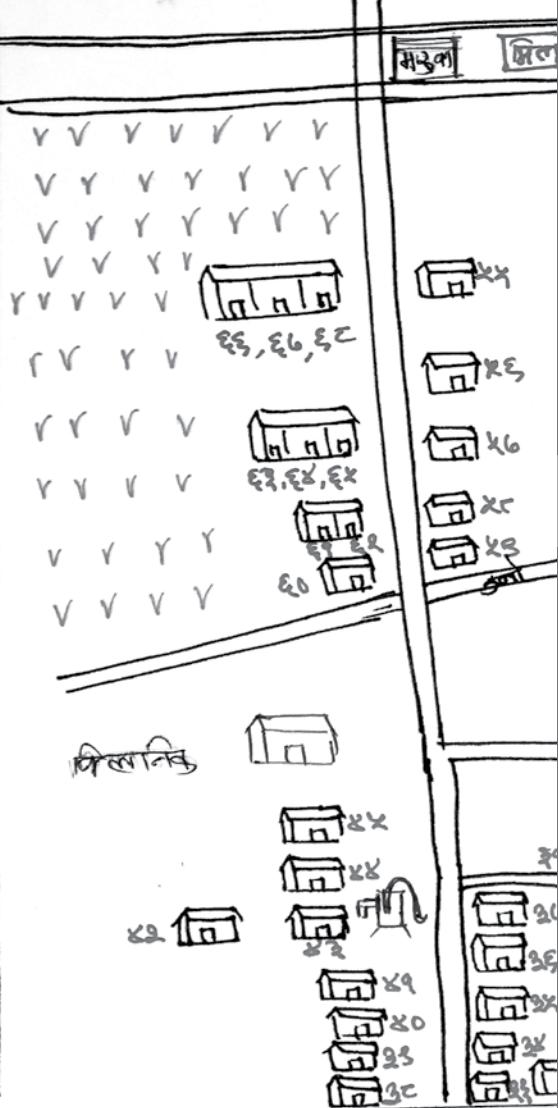
वातावरण तथा विकाससम्बन्ध अन्तर्राष्ट्रिय अध्ययन केन्द्र

डिजाइन

विक्रम चन्द्र मजुमदार

bmajumdar33@gmail.com

संकेत
 बर्टो =
 गढातालीधा ८५
 प्राणगडाजी ८६
 कोइलरजम ८७
 छनियर ८८
 पप्पल ८९
 मुदवा ९०
 दुवा ९१
 रामसनी ९२
 रेवतपांडी ९३

सहभागितामूलक भूमि-कृषि परिवेश विश्लेषण

गढवा गाउँपालिका
वार्ड नं. ५, दाढ

संडिक्षित प्रतिवेदन

चैत, २०७६

विषयसूची

प्रतिवेदनबारे	१
परिवेश विश्लेषण : बिधि र प्रक्रिया	२
घर सर्वेक्षणबाट प्राप्त विवरणहरू	५
भूमि कृषि परिवेश : सहभागितामूलक विश्लेषण	२९
मूख्य सवाल र सिफारिसहरू	२४
निष्कर्ष	२८
अनुसूची	२९

प्रतिवेदनबारे

ग्रामीण क्षेत्रका अधिकांश मानिसको जिविका खेतीपाती र पशुपालनमा आधारित छ । तर भूमिहीन तथा साना किसान खेती गरेर पनि आफै खान नपुने अवस्थामा छन् । गरिबी, भोकमरी एवं कुपोषण समाप्त हुन सकेको छैन । वातावरणीय विनाश र जलवायु परिवर्तनले निम्त्याणका बोभबाट किसान नै पीडित हुन परेको छ । बाँदर लगायत बन्य जन्तुको प्रकोप पनि चुनौतीपूर्ण बनीरहेको छ । कृषि प्रधान देशमा इन्धन पछि दोस्रो सबैभन्दा बढि आयात हुने खाद्य वस्तु रहेको छ ।

यस्तो अवस्थामा सुधार ल्याउन स्थानीय तहको भूमिका महत्वपूर्ण छ । भूमि र कृषिको परिवेश विश्लेषण गरी अलिकर्ति पनि जमिन बाँझो नराखी उपयोगमा ल्याउनु पर्दछ । जमिन नहुनेलाई जगेडा जमिन उपलब्ध गराउनु पर्दछ ।

समस्या उत्पादनसँग मात्र सम्बन्धित छैन । किसानले उत्पादित वस्तुको उचित मुल्य पाईरहेका छैनन् ।

भारतीय कृषि उत्पादनका मूल्यसँग प्रतिस्पर्धा गर्न नेपाली किसानलाई कठिनाइ भइरहेको छ । ठाउँ-ठाउँमा साना किसानका सहकारीमार्फत कृषि उत्पादनहरू सङ्कलन गरी सिधै ठूला बिक्रेता वा उत्पादकसम्म पुऱ्याउने प्रयास भइरहेका छन् । तर पनि साना उत्पादकमा आफ्ना उत्पादनको मोलतोल गर्ने (बार्गेन्ड) क्षमता अझै विकास हुन सकेको छैन ।

यसका लागि पालिका तहमा रहेको भूमि, कृषि र बजारको मसिनो अध्ययन र अभिलेखनको आवश्यकता छ । यसे सन्दर्भमा गढवा गाउँपालिका, वडा नम्बर ५ को भूमि एवं कृषिको परिवेश गरी यर्थार्थ अवस्थालाई चित्रण गरिएको छ । स्थानीय सरकार, सहकारी र अन्य गैरसरकारी संस्थाहरूले गढवा गाउँपालिका वडा नम्बर ५ को भूमि, कृषि र सहकारी लगायतको योजना बनाउनको लागि यो प्रतिवेदन उपयोगी हुने विस्वास लिईएको छ ।

प्रतिवेदनमा भूमि एवं कृषिको स्थिति, विद्यमान उत्पादन सम्बन्ध र उत्पादित सामग्रीको बजार प्रणालीबारे अध्ययन गरिएको छ । भूमिहीन साना किसानहरूको भूमिमा पहुँच, सहकारी प्रणालीबाट सामूहिक आर्थिक उन्नती र बजार विस्तारका लागि सम्भावना समेत प्रस्तुत गरेको छ ।

प्रकाशक

भाग १

परिवेश विश्लेषण : बिधि र प्रक्रिया

पृष्ठभूमि

गढवा गाउँपालिका साविकका गाउँ विकास समितिहरू गढवा, कोइलाबास, गडगापरस्पुर र गोबरडिहा गाभेर निर्माण गरिएको हो । हाल गाउँपालिकामा ८ वटा वडा छन् ।

गढवा गाउँपालिका वडा नं. ५ मा घर सर्वेक्षणअनुसार १३४९ घर छन् । जनसङ्ख्या ५,९०९ छ । गढवामा राप्ती नदीको दायाँबायाँ नदी उकास जग्गा बाँझो देखिन्छ । वडामा ९६१ बिघा दर्तावाल जग्गा, ६३४ बिघा ८ कड्डा १४ धुर ऐलानी जग्गा भएको विवरण छ । ऐलानी जग्गा मध्ये १५५ बिघा ५ कड्डा १३ धुर उपयोगमा छ । यस वडामा आफ्नो जग्गा हुनेले खेतीपाती नगर्न तर आफ्नो जग्गा नभए पनि खेतीपाती गर्ने परिवार बढी छन् । ४४३ परिवार अरूको जग्गा कमाउँछन् ।

उद्देश्य

परिवेश विश्लेषणको मूल उद्देश्य गढवा गाउँपालिका, वडा नम्बर ५ को भूमि एवं कृषिको स्थिति, विद्यमान उत्पादन सम्बन्ध र बजार प्रणालीको अध्ययन गर्नु हो ।

- (क) वडा नम्बर ५ को १९ वटा समुदायको सामाजिक, स्रोत नक्सा तयार गर्ने र घर सर्वेक्षण गरी वडाको भूअवस्था सूक्ष्मरूपमा अध्ययन गर्ने ।
- (ख) कार्यक्षेत्रको भूमि, कृषि र बजार व्यवस्थापनसम्बन्धी स्थिति, सवाल, अवसर र चुनौतीहरूको पहिचान र विश्लेषण गर्ने ।

प्रक्रिया र विधि

(क) अभिमुखीकरण

परिवेश विश्लेषणको लागि सहभागितामूलक परिवेश सिकाइ कार्यशाला २०७५ फागुन १९ देखि २३ गतेसम्म गढवा गाउँपालिका वडा नं. ५ स्थित 'उनको घर' मा सञ्चालन गरिएको थियो । अभिमुखीकरणमा नेपाल सहकारी केन्द्रीय सङ्घ, सामुदायिक आत्मनिर्भर सेवा केन्द्र, जिल्ला मञ्च र वडा नं. ५ का सहजकर्ता गरी २३ जनाको सहभागिता थियो । परिवेश विश्लेषणको विधि, प्रक्रिया तथा सवाल पहिचानबारे प्रशिक्षण, समुदाय भ्रमण, अभ्यास तथा वडाका सरोकारवालासँग परिवेश विश्लेषणका क्रममा प्राप्त अवस्था, सम्भावना, अवसर, चुनौतीबारे छलफल गरिएको थियो ।

(ख) सम्पर्क, समन्वय र भेटघाट

परिवेश विश्लेषणबारे गढवा गाउँपालिका र वडा नम्बर ५ को कार्यालयसँग घर सर्वेक्षणका लागि तयार गरिएको प्रश्नावलीको प्रति उपलब्ध गराइ सुझाव लिइएको थियो । परिवेश विश्लेषणबारे वडा सदस्य तथा समुदायमा जानकारी गराउन पनि अनुरोध गरिएको थियो ।

(ग) प्रशिक्षण

पारिवारिक तथ्याइक सङ्कलनका लागि तथ्याइक सङ्कलकहरूलाई तथ्याइक सङ्कलनसम्बन्धी आधारभूत प्रशिक्षण २०७६ भदौ ३० गते सहकारीको कार्यालयमा दिइएको थियो । जसमा ४ जना सहजकर्ता सहभागी थिए । घर सर्वेक्षणमा भएका प्रश्नावलीबारे र घर सर्वेक्षण फाराम बाँकी टोलमा नमुनाका लागि फारम भरेर अभ्यास गरिएको थियो ।

(घ) सूचना सङ्कलन

प्रत्येक टोलको सामाजिक तथा स्रोत नक्सा निर्माण गरिएको थियो । नक्सा बनाउँदा उपलब्ध स्थानीय सामग्रीहरू दुझा, खरानी, बालुवा, माटो, पात र कागज प्रयोग गरिएको थियो । टोलमा रहेका अवसरको विश्लेषण गर्ने क्रममा फूलको चित्र बनाउँदा माटो तथा कागज प्रयोग गरिएको थियो ।

टोलमा रहेको अवसरको विश्लेषण गर्ने क्रममा वृक्ष विश्लेषण गरिएको थियो ।

वडा नम्वर ५ अन्तर्गतका प्रत्येक घरमा पुगी पारिवारिक तथ्याइक सङ्कलन गरिएको थियो ।

(ङ) प्रतिवेदन लेखन

घरपरिवार तहको सूचना संकलन पश्चात सोको वर्गिकरण एवं तालिकीकरण गरि विश्लेषण गरियो । मस्यौदा प्रतिवेदन तयार भएपछि विभिन्न व्यक्तिले दिएको सुभावका आधारमा मस्यौदा प्रतिवेदन तयार पारियो । प्रतिवेदनले उजागर गरेका विषयहरू गाउँपालिकाको कार्यकारी समितिमा प्रस्तुत गरी प्राप्त सुभावका आधारमा अन्तिम प्रतिवेदन तयार पारिएको छ ।

परिवेश विश्लेषणका सीमितता

- घर सर्वेक्षण फाराममा आएका सूचनालाई आधार मानेर तथ्याइक विश्लेषण भएकाले यदि सूचना दिने क्रममा कुनै भूल भएमा त्यसको असर यस प्रतिवेदनमा पनि रहेन्छ ।
- परिवेश विश्लेषण कार्य भूमि र कृषिको विषयमा केन्द्रित गरिएकाले स्वास्थ्य, शिक्षा जस्ता समग्र विषय समेट्न सकिएको छैन ।
- पारिवारिक तथ्याइक सङ्कलन फाराममा भएका कतिपय प्रश्नको उत्तर खाली आएकाले त्यसरी नभरी आएका विषयमा विश्लेषण अपुग हुन सक्नेछ ।
- वडा नं. ५ भित्र बसोबास गर्ने परिवारमध्ये कतिपयको २ वटा गाउँमा घर हुनु र कतिपय गाउँमा नबसेर बाहिर बसोबास गर्ने भएकाले सामाजिक नक्सामा उल्लेख भएअनुसार सबै घरको पारिवारिक तथ्याइक सङ्कलन हुन सकेको छैन ।

भाग २

घर सर्वेक्षणबाट प्राप्त विवरणहरू

क. जनसाइंख्यक विवरण

क.१ जातजाति अनुसार घरपरिवार संख्या

वडाको कूल घरधूरी संख्यामा तराई जनजाती ६४.३४ प्रतिशत, पहाडी ब्राह्मण क्षेत्री १६.५३ प्रतिशत, तराई बाक्से ८.५९ प्रतिशत, पहाडी दलित ६.१५ प्रतिशत, पहाडी जनजाती २.१५, मुस्लिम १.१२ प्रतिशत, अन्य ०.५९ प्रतिशत, तराई दलित ०.५१ प्रतिशत रहेका छन्। जातजातीका आधारमा घरधूरी विवरण तालिका नं.१ मा दिइएको छ।

तालिका नं. १ जातजीत अनुसार घरपरिवार

जातजाती	घर परिवार	प्रतिशत
तराई जनजाती	८६८	६४.३४
पहाडी बाक्से	२२३	१६.५३
तराई बाक्से	११६	८.५९
पहाडी दलित	८३	६.१५
पहाडी जनजाती	२९	२.१५
मुस्लिम	१५	१.१२
अन्य ^१	८	०.५९
तराई दलित	७	०.५१
जम्मा	१३४९	१००

क.२ मुख्य पेशा

वडाको कूल घरपरिवार मध्ये आफ्नै खेतीपाती गर्ने ३१.५ प्रतिशत, निर्माण क्षेत्रमा मजदुरी २७.९ प्रतिशत, कृषि मजदुरी १५.८६ प्रतिशत, अन्य पेशा ९.३४ प्रतिशत, भारतमा रोजगारी ५.३ प्रतिशत, वैदेशिक रोजगारी ३.७८ प्रतिशत, सरकारी

१ दशनामी (गिरी, योगी, सन्यासी)

जागिर २.३ प्रतिशत, घरेलु कामदार (आन्तरिक) १.८ प्रतिशत, औद्योगिक मजदुरी ०.८८ प्रतिशत, गैरसरकारी संस्थामा रोजगारी ०.५१, प्रतिशत, रिक्सा चालक ०.५ प्रतिशत रहेका छन् । मुख्य पेशाको आधारमा घरधुरी विवरण तालिका नं. १. मा दिइएको छ ।

तालिका नं. २ : मूख्य पेशा अनुसार घरपरिवार संख्या^२

जातजाती	आपनै जीतिपती	निर्माण क्षेत्रमा मजदुरी	कृषि मजदुरी	अन्य भए खुलाउनु होस् ^३	भाटमा रोजगारी	वैदेशिक रोजगारी	सरकारी जागिर	घरेलु कामदार (आन्तरिक)	औद्योगिक मजदुरी	गैरसरकारी संस्थामा रोजगारी	रिक्सा चालक	जम्मा
तराइ जनजाती	२००	३२७	१९३	८२	७	१९	१६	८	९	४	३	८६८
पहाडी बाक्से	१०६	६	४	२६	३८	१५	१४	१०	२	२		२२३
तराइ बाक्से	८५	४	८	११	३	१	२	२				११६
पहाडी दलित	१४	१९	५	१९	१२	७		३		४		८३
पहाडी जनजाती	५	२	१	४	१०	४		१	१	१		२९
मुस्लिम	४		१	६	२	२						१५
अन्य	४		१			३						८
तराइ दलित	३	१	१	१				१				७
जम्मा	४०७	३५९	२१४	१४९	७२	५१	३२	२५	१२	७	७	१३४९
प्रतिशत	३१.२	२६.६१	१५.८६	११.०४	५.३३	३.७८	२.३७	१.८५	०.८८	०.५१	०.५१	१००

क.३ उमेर अनुसारको जनसंख्या विवरण :

वडाको कूल जनसंख्या ५९०९ रहेको छ । जसमध्ये महिला २९२५.८ पुरुष २९८४ छन् । उमेरगत रूपमा ० देखि ५ वर्ष सम्म महिला ४.५६ प्रतिशत पुरुष ५.१६ प्रतिशत ६ देखि १८ वर्षसम्म महिला ९.९६ प्रतिशत पुरुष १२.०६ प्रतिशत १९

.....

२ घरमूलीको मूख्य पेशा

३ गाडी चालक

देखि ४० वर्षसम्म महिला १९.४६ प्रतिशत पुरुष १९.५८ प्रतिशत ४१ देखि ६० वर्षसम्म महिला ९.५२ प्रतिशत पुरुष ९.७४ प्रतिशत ६१ देखि ८० वर्षसम्म महिला ३.४८ प्रतिशत पुरुष ३.५७ प्रतिशत ८० वर्ष माथि महिला ०.२२ प्रतिशत पुरुष ०.१८ प्रतिशत एकल महिला १.८६ प्रतिशत फरक क्षमता भएका महिला ०.०५ प्रतिशत पुरुष ०.१८ प्रतिशत रहेका छन् । उमेरगत आधारमा पारिवारिक विवरण तालिका नं. १ मा दिइएको छ ।

तालिका नं. ३ : पारिवारिक विवरण

उमेर	०-५		६-१८		१९-४०		४१-६०		६१-८०		८० वर्ष माथि		एकल महिला भएका	फरक क्षमता भएका	जम्मा	
	म	पु	म	पु	म	पु	म	पु	म	पु	म	पु				
जम्मा	२७०	३०५	५८९	७१३	११५०	११५७	५६३	५७६	२२७	२११	१३	११	११०	३	११	५९०९

क.४ घरको प्रकार

घरको प्रकार अनुसार कच्ची ६८६ (५०.८५ प्रतिशत), अर्धपक्की २६१ (१९.३५ प्रतिशत) र पक्की ३९६ (२९.३५ प्रतिशत) गरी जम्मा १३४९ घरधुरी रहेका छन् ।

तालिका नं. ४ : घरको प्रकार

जातजाती	अर्धपक्की	कच्ची	पक्की	जम्मा
तराइ जनजाती	१५९	४८६	२२३	८६८
पहाडी बाक्से	४९	६४	११०	२२३
तराई बाक्से	२१	४८	४७	११६
पहाडी दलित	११	६६	६	८३
पहाडी जनजाती	१५	९	५	२९
मुस्लिम	४	५	६	१५
अन्य	१	४	३	८
तराइ दलित	१	४	२	७
जम्मा	२६१	६८६	४०२	१३४९
प्रतिशत	१९.३५	५०.८५	२९.८०	१००.००

क.५ पिउने पानीको मुख्य श्रोत

यस वडामा पिउने पानीको मुख्य स्रोत आफ्नै ट्युबवेल ९५२ घरधुरी (७०.५७ प्रतिशत), सामूहिक ट्युबवेल ११४ घरधुरी (८.४५ प्रतिशत), छिमेकीको ट्युबवेल १०० घरधुरी (७.४१ प्रतिशत) धारा ९१ घरधुरी (६.७५ प्रतिशत), इनार ६४ घरधुरी (४.७४ प्रतिशत) रहेको छ। पिउने पानीको मुख्य स्रोत तालिका नं. ५ मा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. ५ : पिउने पानीको मुख्य स्रोत

पानीको श्रोत	ट्युबवेल (आफ्ना)	सामूहिक ट्युबवेल	ट्युबवेल (छिमेकी)	धारा	इनार	जम्मा
जम्मा	९५२	११४	१००	९१	६४	१३४९
प्रतिशत	७०.५७	८.४५	७.४१	६.७५	४.७४	१००

क.६ खाना पकाउनका लागि प्रयोग हुने मुख्य इन्धन

वडाको कूल १ हजार ३ सय ४९ घरधूरीमध्ये घरधुरी सर्वेक्षण फाराममा भरेर आए अनुसार १०५६ अर्थात ७८.२९ प्रतिशत घरधूरीले दाउरा, २१२ घर अर्थात १५.७२ प्रतिशतले गोवर ग्यास र ८१ घर अर्थात ६.०१ प्रतिशतले एल.पी.ग्यास प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ। खाना पकाउनको लागि प्रयोग गरिने इन्धनको स्रोत तालिका नं. ६ मा दिइएको छ।

तालिका नं. ६ : खाना पकाउनको लागि प्रयोग हुने मुख्य इन्धन

खाना पकाउने इन्धन	दाउरा	गोवर ग्यास	ग्यास	जम्मा
जम्मा	१०५६	२१२	८१	१३४९
प्रतिशत	७८.२९	१५.७२	६.००४	१००

क.७ उज्यालो वा बत्तीको स्रोत

घरधुरी सर्वेक्षण अनुसार विवृत १३१२ घरधुरी (९७.२६ प्रतिशत), मट्टितेल २५ घरधुरी (१.८५ प्रतिशत), गोवर ग्यास सौर्य उर्जा १० घरधुरी (०.८१ प्रतिशत), २ घरधुरी (०.१५ प्रतिशत) रहेका छन्। जुन तालिका नं. ७ मा दिइएको छ।

तालिका नं. ७ : उज्यालो वा बत्तीको स्रोत

उज्यालोको श्रोत	बिजुली	मट्टितेल	सौर्य उर्जा	गोवर ग्यास	जम्मा
जम्मा	१३१२	२५	१०	२	१३४९
प्रतिशत	९७.२६	१.८५	०.८४	०.१५	१००

क.८ शौचालय

यस वडाका ११३८ परिवार अर्थात् ८४.३५ प्रतिशतसँग पक्की शौचालय रहेको छ। ६९ घर अर्थात् ५.१२ प्रतिशतको कच्ची चर्पी छ। शौचालय नभएका घरधुरी ११४ (८.४५ प्रतिशत) देखिन्छ। २८ घरधुरी (२.०७५) ले शौचालय बनाईरहेको अवस्था थियो। जसको विस्तृत विवरण तालिका नं. ८ मा दिइएको छ।

तालिका नं. ८ : शौचालय

जातजाती	पक्की	कच्ची	छैन	निर्माणधीन	जम्मा
तराइ जनजाती	७२५	५४	७६	१३	८६८
पहाडी बाक्से	२१३	३	५	२	२२३
तराइ बाक्से	९९	६	७	४	११६
पहाडी दलित	६४	४	१०	५	८३
पहाडी जनजाती	२४		१	४	२९
मुस्लिम	१५				१५
अन्य	७	१			८
तराइ दलित	४	१	२		७
जम्मा	११३८	६९	११४	२८	१३४९
प्रतिशत	८५.३२	५.११	७.४९	२.०८	१००

ख. भूमि सम्बन्धि विवरणहरू

ख.१ हाल बसोबास गरिरहेको घर र जग्गाको अवस्था

यस गढवा गाउँपालिका वडा नं. ५ को ९६१ अर्थात् ७१.२४ प्रतिशत परिवारको आफ्नै नम्बरी जमिनमा घर छ। २२० परिवार अर्थात् १६.३१ प्रतिशतको घर ऐलानी जग्गामा छ। त्यसैगरी १४५ परिवार (१०.७ प्रतिशत) को घर वनमा छ। मोही लागेको जग्गामा १२ घर (०.८० प्रतिशत) र अरूको पूर्जा भएको जग्गामा १० घर (०.७५ प्रतिशत) को बसोबास छ। अन्य समुदायहरू अन्य क्षेत्रवाट वसाईसराई गरी वन क्षेत्रमा बसोबास गरेका छन्। तालिका नं. १ मा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. १ : बसोबासको अवस्था

जातजाती	नम्बरी	ऐलानी	वन	मोही लागेको जग्गा	गाउँलक	अरुको पूर्जभएको जग्गा ^४	जम्मा
तराइ जनजाती	५८८	१२३	१३७	११	१	८	८६८
पहाडी बाष्पे	१८६	३६				१	२२३
तराइ बाष्पे	११३	१		१		१	११६
पहाडी दलित	४१	३९	३				८३
पहाडी जनजाती	१३	१६					२९
मुस्लिम	१३	२					१५
अन्य	६	२					८
तराइ दलित	२	१	४				७
जम्मा	९६१	२२०	१४५	१२	१	१०	१३४९
प्रतिशत	७१.२४	१६.३१	१०.७	०.८९	०.०८	०.७१	१००

.....

^४ अरुको नम्बरी जमिनमा घरबनाइ बसेको

ख.२ कृषि भूमिको भोग सम्बन्धि विवरण

गढवा गाउँपालिका वडा नं. ५ को कृषि भूमिको भोग सम्बन्धि विवरणलाई घरधुरी सर्वेक्षण अनुसार आफ्नै वा परिवारको नाममा दर्ता ७७८ (५७.६८ प्रतिशत), पर्टी ऐलानी ५३२ परिवार (३९.४४ प्रतिशत), गाउँब्लक २३ परिवार (१.७१ प्रतिशत), गुठी १२ परिवार (०.८९ प्रतिशत) र अन्य जग्गा ४ परिवार (०.३० प्रतिशत) रहेका छन्।

तालिका नं. २ : भूस्वामित्व/भोगसम्बन्धी विवरण

जातजाती	आफ्नै वा परिवारको नाममा दर्ता	पर्टी, ऐलानी	गाउँब्लक	गुठी	अन्य जग्गा ^४	जम्मा
तराइ जनजाती	४७४	३५६	२३	१२	३	८६८
पहाडी बाक्से	१५४	६९				२२३
तराई बाक्से	७८	३८				११६
पहाडी दलित	३८	४५				८३
पहाडी जनजाती	१४	१५				२९
मुस्लिम	६	८			१	१५
अन्य	७	१				८
तराइ दलित	७					७
जम्मा	७७८	५३२	२३	१२	४	१३४९
प्रतिशत	५७.६८	३९.४४	१.७१	०.८९	०.३०	१००

ख.३ महिलाको नाममा जमिनको अवस्था

घरधुरी सर्वेक्षण अनुसार जमिनमा महिलाको स्वामित्व २६५ (१९.६५ प्रतिशत) छ भने महिलाको स्वामित्व नभएको १०८४ (८०.३५ प्रतिशत) रहेको छ । महिलाको नाममा जमिनको अवस्था तालिका नं. ३ मा देखाइएको छ ।

तालिका नं. ३ : महिलाको नाममा जमिनको अवस्था

विवरण	छ	छैन	जम्मा
जम्मा	२६५	१०८४	१३४९
प्रतिशत	१९.६५	८०.३५	१००

ख.४ अरूपको जग्गा कमाउने परिवार

यस वडाको घरधुरी सर्वेक्षण अनुसार अरूपको जग्गा कमाएको जम्मा ४४३ परिवारले कमाएका छन् । जसमध्ये अधिया/वटैया २८३ परिवार, ठेकामा १४८ परिवार, मोही जग्गा १२ परिवार रहेका छन् । विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ४ : अरूपको जग्गा कमाएको अवस्था

अरूपको जमिनको प्रकार	अधिया/बटैया	ठेका	मोही	जम्मा
जम्मा	२८३	१४८	१२	४४३

ख.५ खाद्य सुरक्षा

वडाको खाद्य सुरक्षाको अवस्था हेर्दा आफ्नै उत्पादनले १ देखि ३ महिनासम्म पुग्ने १७४ परिवार (१२.९० प्रतिशत) ३ देखि ६ महिनासम्म पुग्ने १३५ परिवार (१०.०७ प्रतिशत) ६ देखि ९ महिनासम्म पुग्ने ७२ परिवार (५.३३ प्रतिशत) र वर्षभरी खाना पुग्ने ८१८ परिवार (६०.६४ प्रतिशत) रहेका छन् । यस्तै ३४३ परिवारले आफ्नो उत्पादन बिक्री गर्ने तथ्यांक उत्पादन र बिक्रीको खण्ड (ग.२) मा प्रस्तुत गरिएको छ । तालिका नं. ५ मा विस्तृत रूपमा देखाइएको छ ।

तालिका नं. ५ : खाद्य सुरक्षाको विवरण

खाद्य सुरक्षा	आफ्नो उत्पादन छैन	१ देखि ३ महिना	३ देखि ६ महिना सम्म	६ देखि ९ महिना सम्म	वर्षदिन भरी	जम्मा
जम्मा	१५०	१७४	१३५	७२	८१८	१३४९
प्रतिशत	११.११	१२.९०	१०.०७	५.३३	६०.६४	१००

ग. कृषि सम्बन्धित

ग.१ संलग्न कृषिको प्रकार

यस गढवा गाउँपालिका वडा नं. ५ को घरधुरी सर्वेक्षण फाराम अनुसार खाद्यान्न उत्पादनमा ११४५ परिवार, पशुपन्थी पालनमा ४५८ परिवार, माछापालनमा ३ परिवार, तरकारी खेतीमा ४५८ परिवार, व्यवसायिक कृषिमा ३ परिवार र अन्य खेतीमा ३ परिवार रहेका छन्।

तालिका नं. १ : संलग्न कृषिको प्रकार

जातजाती	खाद्यान्न उत्पादन	पशुपन्थी पालन	माछा पालन	तरकारी खेती	व्यवसायिक कृषि	अन्य खेती ^७
तराइ जनजाती	७२८	१९७	१	३४०	३	२
तराइ दलित	७					
पहाडी जनजाती	२४	१९		१		
पहाडी दलित	१४८	६६		२६		१
पहाडी बाक्से	२६१	१५०		७६		१
तराई बाक्से	११३	८४		५०		
मुस्लिम	९	५		३		
अन्य		७	३	१	२	
जम्मा	११४५	४५८	३	४५८	३	३

ग.२ उत्पादन तथा बिक्रिको अवस्था

ग.२.१ बाली उत्पादन र बिक्री

यस खण्डमा गढवा गाउँपालिका वडा नं ५मा वाली उत्पादन र बिक्रीको अवस्थालाई विश्लेषण गरिएको छ। यसमा मुलत : ११४५ परिवार खाद्यान्न उत्पादनमा संलग्न छन् भने जम्मा ४५३ परिवारले बजारमा बिक्री गर्दछन्। यस अन्तर्गत उत्पादनमा संलग्न भएका मध्ये औसतमा जम्मा २५ प्रतिशत घरपरिवारले मात्र उत्पादन बिक्री गर्दछन्।

.....

६ बिक्रीका लागि उत्पादन गर्ने परिवार

७ फुल खेती

तालिका नं. २.१ : बाली उत्पादन र विक्रीको अवस्था

बालीको प्रकार	कुल उत्पादन के.जीमा	संलग्न परिवार	बजारमा बिक्री उत्पादन	संलग्न परिवार
खाद्यान्न बाली	१२,३२,०२९	१,१४५	१,७८,०५५	३४३
धान	५,१९,८९०	९६८	८०,९००	२५६
गहुँ	४८,५८५	५२७	२१,२९१	१४७
मकै	२३,९५७	५८०	६,८८५	१२१
कोदो	१०	१	०	०
तरकारी बाली	१७,९९७	१२८	१३,०४९	१११
तेलहन बाली	६,२१५	५३२	१,२२०	१४
नगदे बाली	४७०	४	२४३	३
फलफूल	७,०००	१	७,०००	१
दलहन बाली	१३,६३८	७१८	४,९६५	२१५
च्याउ खेती	२७५	६	३६३	८
माछा पालन	१४५	३	११०	२
अन्य	०	०	०	०

ग.२.२ पशुपन्छी पालन

यस वडाको घरधुरी सर्वेक्षण फाराम अनुसार पशुपन्छीपालन हेर्दा स्थानिय पशुपन्छी पालन वढी छ भने उन्नत जातका पशुपन्छीपालन एकदमै न्यून रहेको छ । विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. २.२ : पशुपन्छी पालनको अवस्था

पशुपन्छी	स्थानीय		उन्नत	
	आफैनै (संलग्न परिवार)	अधिँया, बट्टेया (संलग्न परिवार)	आफैनै (संलग्न परिवार)	अधिँया, बट्टेया (संलग्न परिवार)
गाई	२०१	०	२	१
गोरु, बैल	४०३	०	२	०
भैंसी	२९५	०	०	०
पाडा, पाडी	२४९	०	०	१
बाख्ता	६८५	५	०	०
भेडा	४९	०	०	०
पाठा, पाठी	१६	०	०	०
कुखुरा	५३६	०	९	१
हाँस	२१४	०	०	०
बंगुर, संगुर	२१७	२	२	०
अन्य	११	१०	०	०
जम्मा	२८७६	१७	१५	३

ग.२.३ दुध जन्य उत्पादन

यस वडाका यादव जातीहरूले दुधको लागि पशुपालन गरेको पाइन्छ । घरधुरी सर्वेक्षण अनुसार ५० परिवार मात्र दुध उत्पादनमा संलग्न देखिन्छन् भने ४२ परिवारले विक्री गर्छन । विक्री मूल्य ४० देखि ५० रुपैया प्रति लिटर छ ।

तालिका नं. २.३ : दुध उत्पादनको अवस्था

दुध उत्पादनहरू	कुल उत्पादन लिटरमा	संलग्न परिवार	बजारमा बिक्री उत्पादन	संलग्न परिवार	कैफियत
दुध	१८२	५०	११९	४२	दैनिक रूपमा
घ्यू	७३	४	१८	४	मासिक

ग.३ सिचाईको सुविधा र प्रकार

यस बडाका ९०१ परिवारले विभिन्न प्रकारवाट सिंचाईको व्यवस्था गरेका छन् । नहर, कूलोवाट ५५८ परिवार (४०.४० प्रतिशत) भूई पानी पम्प ३४३ परिवार (२५.४२ प्रतिशत) । सिंचाईको सुविधा र प्रकार तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका नं.१ सिचाईको उपलब्धता

सिचाईको प्रकार	नहर, कूलो	भूई पानी पम्प	जम्मा
जम्मा	५५८	३४३	९०१
प्रतिशत	४०.४०	२५.४२	६६.७९

ग.४ बाली उत्पादनका लागि प्रयोग गरिने विधि

यस बडा नं. ५ मा कृषि उत्पादनको लागि बाली तथा मल प्रयोगलाई घरधुरी सर्वेक्षण अनुसार गोठे मल ८७४ परिवार, रसायनिक मल १०३७ परिवार, उन्नत वा हाईब्रिड बीउविजन ९१७ परिवार जैविक मल तथा विषादी १५ परिवारले गर्छन । स्थानिय जातको बालीनाली भन्दा उन्नत जातको बालीनालीको उत्पादन बढी हुने गर्छ । अध्ययनवाट स्थानिय बीउविजन लोप हुँदै गईरहेको देखिन्छ । विवरण तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका नं. ४ : बाली उत्पादनको लागि प्रयोग गरिने विधि

विवरण	गोठे मल	रसायनिक मल तथा विषादी	उन्नत वा हाईब्रिड बीउविजन	जैविक मल तथा विषादी	अन्य	जम्मा ^c
जम्मा	८७४	१०३७	९१७	१५	०	२८४३

.....

c एक परिवारले एक भन्दा बढि विधि प्रयोग गर्ने भएकोले जम्मा घरधुरी संख्या बढि देखिएको हो ।

घ. सहकारी सम्बन्धी विवरण

घ.१ सदस्यताको अवस्था

वडामा रहेको मञ्जरी साना किसान कृषि सहकारीमा समेटिएको परिवारको तथ्याङ्क यसप्रकारको छ :

जातजाती	सदस्य छैन	साधारण सदस्य	सञ्चालक सदस्य	अन्य पद	जम्मा
तराइ जनजाती	७६६	९७	४	१	८६८
पहाडी बाक्शे	२२२			१	२२३
तराई बाक्शे	१०७	८	१		११६
पहाडी दलित	८३				८३
पहाडी जनजाती	२८	१			२९
मुस्लिम	१५				१५
अन्य	८				८
तराइ दलित	७				७
जम्मा	१२३६	१०६	५	२	१३४९
प्रतिशत	९१.६२	०.३७	७.८६	०.१४	१००

घ.२ अन्य सहकारीमा संलग्नता

वडा नं. ५ मा मञ्जरी महिला कृषि सहकारी र सी.पी. भन्ने संस्थाको सहकारी रहेको छ। यहाँ एउटा सहकारी र वित्तिय संस्थामा मात्र संलग्न हुने परिवार २८७, दुइवटामा संलग्न हुने परिवार २५७, २ देखि ४ वटासम्ममा संलग्न हुने ४६२ परिवार, ४ भन्दा बढीमा संलग्न हुने ६५ परिवार र कुनै पनि वित्तीय संस्थामा संलग्न नभएका २७८ परिवार छन्।

तालिका नं २ : अन्य सहकारी वा लघुवित्त संस्थामा आबद्धता

जातजाती	एक	दुई	दुई देखि चार	चार भन्दा बढि	छैन	जम्मा
तराइ जनजाती	१८२	१५७	३१२	४३	१७४	८६८
पहाडी बाक्शे	४७	५०	७४	७	३	२२३
तराइ बाक्शे	३०	३३	२२	४	१२	११६
पहाडी दलित	११	११	३१	८	२	८३
पहाडी जनजाती	४	४	१७	२	३५	२९
मुस्लिम	७	२	२		२७	१५
अन्य	३		२		१	८
तराइ दलित	३		२	१	२०	७
जम्मा	२८७	२५७	४६२	६५	२७८	१३४९
प्रतिशत	२१.२८	१९.०५	३४.२५	४.८२	२०.६१	१००

ड. बजार

ड.१ बजारको उपलब्धता

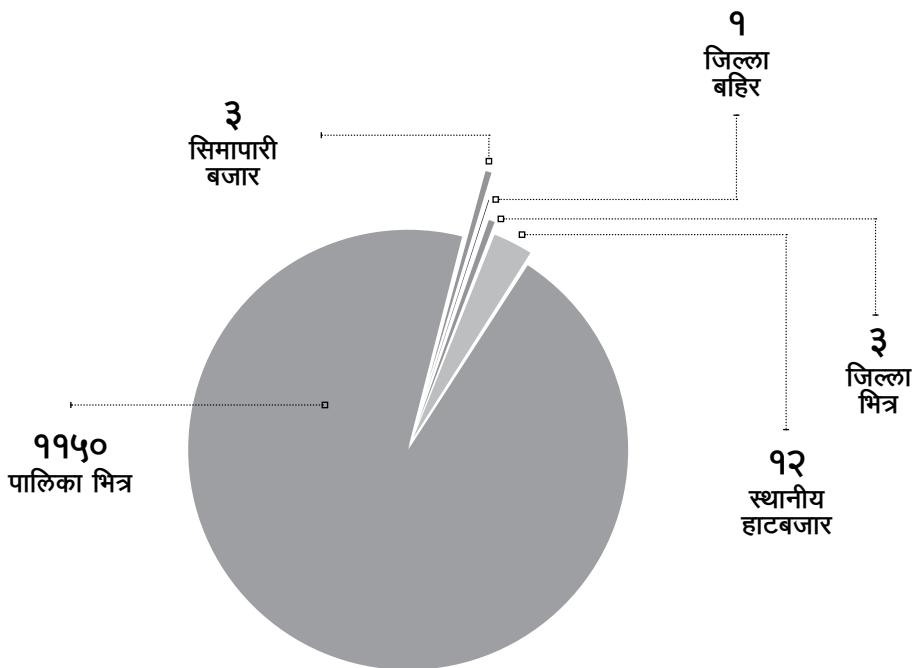
वडामा ११७९ परिवारले बजारको पहुँच रहेको बताएका छन् भने १७० ले कुनै पनि प्रकारको बजारमा पहुँच नरहेको बताएका छन्।

तालिका नं १ : तपाईंको उत्पादन बिक्रिका लागि बजार उपलब्धता

बजारको उपलब्धता	छ	छैन	जम्मा
जम्मा	११७९	१७०	१३४९
प्रतिशत	८७.३९	१२.६१	१००

ड.२ बजारको पहुँच

वडामा स्थानीय हाट बजारमा १२ परिवार, पालिका भित्र १,१५० परिवार, जिल्ला भित्र ३ परिवार, जिल्ला बाहिरको व्यापारमा १ परिवार, र सीमापारीको ३ परिवारको पहुँच देखिएको छ ।

च. सरकारी सेवा र सहयोग

च.१ सरकारी सेवामा पहुँच र प्राप्ति

यस वडामा वडा कार्यालय, माध्यमिक विद्यालय चैनपुर, नमूना आधारभूत विद्यालय कक्रहवा र उपस्वास्थ्य चौकी चैनपुर रहेको छ । घरधुरी सर्वेक्षण अनुसार ६८ परिवार (५.०४ प्रतिशत) सरकारी सेवा लिएको देखियो भने १२८१ (९४.९६ प्रतिशत) परिवारले सेवा सुविधा लिएका छैनन् । सरकारी सेवा सुविधामा गरीब परिवारको पहुँच न्यून रहेको छ । यस तथ्यांकमा सरकारले घरपरिवारबाट प्राप्त गरेको सहयोगको विश्लेषण गर्न खोजिएको थियो । तसर्थे घरपरिवार आफैले प्राप्त सहयोगको विषयमा उत्तर प्रदान गरिएको भएर सहयोग नभएको संख्या धेरै आएको हो ।

तालिका नं १ : तपाईं र तपाईंको परिवारले सरकारबाट प्राप्त गरेको सहयोग

सरकारी सेवा सुविधा	छ	छैन	जम्मा
जम्मा	६८	१२८१	१३४९
पूर्ण संख्याको प्रतिशत	५.०४	९४.९६	१००

च.२ समूह वा संगठनमा पहुँच

यस वडामा १२३५ घरपरिवार कुनै न कुनै समूह वा संगठनमा संगठित छन्। यस तथ्यांकलाई तालिका २ र तालिका २.१ मा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं २ : कुनै समूह वा संगठनमा संगठित हुनुहुन्छ ?

समूह संगठन	छ	छैन	जम्मा
जम्मा	१२३५	११४	१३४९
प्रतिशत	९१.५५	८.४५	१००

तालिका नं २.१ : कुनै समूह वा संगठनमा संगठित हुनुहुन्छ ?

जातजाती	सामुदायिक वन उपभोक्ता समिती	भूमि अधिकार मञ्च	साना किसान सहकारी	कृषक समूह महासंघ	अन्य
तराई जनजाती	७११	१२१	९२	१२	१४
तराई बाष्पे	१११		९	२	
तराई दलित	५८	५		१	
पहाडी बाष्पे	२२०		१	१	२
पहाडी जनजाती	२९	१			
पहाडी दलित	२४	१	१	२	
मुस्लिम	१५				
अन्य	७				
जम्मा	११७५	१२८	१०६	१८	१६
प्रतिशत	८१.४३	८.८७	७.३५	१.२५	१.१०

भाग ३

भूमि कृषि परिवेश : सहभागितामूलक विश्लेषण

क. भूमि

गढवा गाउँपालिका वडा नं. ५ अन्तर्गतका १९ वटा टोलमा समुदायभेला गरी स्थानीयलाई नै भुइँ, कागजमा फूल तथा वृक्ष चित्रमा भूमि, कृषि र सहकारीसम्बन्धी सम्भावना र अवसरबारे छलफल गरिएको थियो ।

यस वडामा भूमिसम्बन्धी देखिएका सम्भावना र अवसरलाई निम्न बुँदामा उल्लेख गरिएको छ :

- नदी उकास र बाँझो जग्गा भूमिहीन, साना किसानले उपयोगमा ल्याउन सक्छन् ।
- वन, ऊर्वर कृषि जमिन, नदीनाला, समथर भौगोलिक अवस्था र जैविक विविधता जस्ता प्राकृतिक सम्पदा

प्रशस्त उपलब्ध छ । (तकियापुर, धर्मपुर, लोखरपुर, बोधिपुर, प्रसिया, भवानी बस्ती, खजरौटा, बोधिपुर भाली र तकियापुर भाली)

- वडा नम्बर ५ मा जगाधनीहरूले बाँझो राखेका जगा विपन्न वर्गले भाडामा लिएर खेती गर्न सक्छन् ।
- बाढीपीडित बस्तीहरू (सामुदायिक वन तथा ऐलानी जगामा बसोबास गर्दै आएका बसोबासी) ले त्यस जगाको लालपुर्जा प्राप्त गर्न सक्छन् ।

ख. कृषि

खेतीयोग्य जगामा खाद्यान्का साथै नगदे बालीहरू तरकारी, फलफूल, दलहन बाली, उखु, तोरी, तरकारी मसला, बदाम, जडीबुटी तथा पशु पालन र मत्स्य पालन गर्न सक्ने प्रशस्त सम्भावना छन् । आधुनिक कृषि प्रविधि, मल तथा औजारको भने अभाव छ । जनचेतना, सिप तथा व्यावसायीकरणको अभिवृद्धि, प्रविधि हस्तान्तरणका साथै आवश्यक प्रविधि मल, कर्जा बीउविजनको उपलब्धतामा सरलीकरण गरेर कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनमा वृद्धि ल्याई आर्थिक अवस्थामा सुधार ल्याउन सक्ने प्रशस्त सम्भावना छन् । जसलाई बुदाँगतरूपमा उल्लेख गरिएको छ :

- खेतीयोग्य जगाको आकार ठूलो भएका कारण जगाको चक्काबन्दी गरी व्यावसायिक तथा एकरूपता खेती गर्न सकिन्छ ।
- राप्ती नदीको पानीले सिँचाइको व्यवस्था गर्नका लागि परम्परागत कुलो तथा नहरहरू निर्माण गरी असिँचित जगामा सिँचाइको राम्रो व्यवस्था गर्न सकिन्छ ।
- चरिचरन क्षेत्र तथा सामुदायिक वनमा घाँसको राम्रो व्यवस्था गर्न सकेमा पशु पालन गरी दूध तथा मासु उत्पादनबाट आर्थिक लाभ लिन सकिन्छ ।
- यस वडामा स्वेच्छा सामुदायिक वनमा जडीबुटी उत्पादन, प्रशोधन तथा बजारीकरण गर्न सकेमा रोजगारी सिर्जना हुनुका साथै आयआर्जन गर्न सकिन्छ ।
- वडाभित्रका प्राकृतिक स्रोत र साधनलाई व्यवस्थित तथा वातावरणमैत्री प्रविधि अपनाएर उचित प्रयोग गर्न सकिन्छ ।
- सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरूलाई सझागित र संस्थागत गरी वन क्षेत्रमा गैरकाष्ठजन्य उत्पादन (जडीबुटी खेतीका साथै मह उत्पादन) गर्न सकिन्छ ।
- तरकारी, पशुजन्य तथा अन्य कृषि उत्पादनको उचित बजार व्यवस्था गरी उत्पादनको बजारीकरण गर्न सकेमा कृषिमा रोजगारी सिर्जना भई आयआर्जन गर्न सकिन्छ ।
- विपन्न तथा भूमिहीन किसानलाई नदी उकास जगा तथा आफै खेती नगर्ने जगाधनीको जगा भाडामा लिएर सामूहिक तथा व्यक्तिगतरूपमा व्यावसायिक खेतीबाट उनीहरूको आर्थिक अवस्थामा सुधार ल्याउन सकिन्छ ।

ग. उद्यमशीलता मोडल स्थापनाका लागि चुनौती

गढवा गाउँपालिका वडा नं. ५ मा ऊर्वर तथा खेतीयोग्य जग्गा छ । यो वडा प्राकृतिकरूपमा पनि धनी मानिन्छा खहरे खोलाहरू छन् । राप्ती नदी पनि यही वडा भएर बग्ने गर्दछ । परम्परागतरूपमा किसानले कुलो पानी सिँचाइको व्यवस्था गरेका छन् । यस क्षेत्रको जमिनमुनि पनि पानी छ । १० वटा टोल सामुदायिक वन नजिकै छन् । खाद्यान्न उत्पादन, नगदे बाली, माछा पालन, पशुपन्छी तथा माहुरी पालन गर्नका लागि उपयुक्त हावापानी छ । पेसागतरूपमा हेर्दा कृषि पेसा अद्य गालेका परिवार बढी छन् । त्यस्तै निर्माण क्षेत्रमा काम गर्ने मजदूरको सझौता पनि बढी छ । खेतीपातीको मौसममा खेतीपाती गर्ने र अरू समयमा बाहिर ज्यालादारी काममा जाने प्रवृत्ति छ । जमिनदारको सझौता थोरै भए पनि आफै खेती नगर्ने अरुलाई अधिया दिने चलन छ । आफूसँग थोरै जग्गा हुने वा नहुने वर्गले खेतीपाती गर्छन् । जसको सिप र ज्ञान पनि खेतीपातीसँग मात्र सम्बन्धित छ ।

उद्यमशीलता मोडेल स्थापनाका लागि विभिन्न चुनौती छन् जसलाई निम्न बुद्धिगतरूपमा उल्लेख गरिएको छ :

- ऊर्वर, खेतीयोग्य जग्गा प्रशस्त भए पनि व्यावसायिक खेती पर्याप्तरूपमा हुन सकिरहेको छैन ।
- कृषियोग्य भूमि खण्डीकृत हुँदै गइरहेको छ । यसमा भूमि कृषि अभियानको अगुवाइमा उचित कदम लिन अवश्यक छ ।
- भूमिहीन किसान, जो खेती गर्न चाहन्छन् उनीहरूको खेती गर्ने जमिन छैन । व्यावसायिक खेतीका लागि जग्गाधनीले भाडामा जग्गा दिन मानिरहेका छैनन् ।
- परिवेश विश्लेषणका क्रममा छलफल गर्दा व्यावसायिक तरकारी खेती, बाख्ता पालन, केरा खेती, पशुपन्छी पालन गर्न सकिने देखिएको छ । धर्मपुर, लोखरपुर, बाँकी, प्रसिया र चैनपुरमा तरकारी खेती र च्याउखेती गर्न सकिन्छ । सोनपुरवा, खजरौटा, भवानी बस्ती, तकियापुर भाली, बोधिपुर भाली, कक्रहवा, जमुनीवास र ठूलीचौरमा बाख्ता तथा भॱसी पालन गर्न सकिन्छ । बोधिपुरमा केरा खेती गर्न सकिन्छ । चैनपुर, कक्रहवा तथा अन्य टोलमा माछा पालन गर्न सकिन्छ ।

भाग ४

मूर्ख सवाल र सिफारिसहरू

मूर्ख सवाल

भूमिहीन परिवार, अधिया प्रथा, मोही, लघुवितको बिगबिगी, सामुदायिक वनमा बसोबास, राप्ती नदीको डुबान, पिउने पानीको समस्या, सिँचाइ अभाव, अस्थायी प्रमाण पुर्जा, उपलब्धता नहुन, उत्पादनको मूल्य नपाउन, ऐलानी जग्गालाई कुलोको पानी नदिनु आदि यहाँका प्रमुख समस्या देखिएका छन्।

सवाल	कारण	समाधान
भूमिहीन परिवार	जग्गा दर्ता नभएको, अरूको घरमा कमैया बसेको, जग्गा जोड्ने हैसियत नभएको।	नेपाल सरकारले भूमिहीन दलित तथा १० वर्ष अगाडिदेखि ऐलानी र वन क्षेत्रमा बसोबास गरेका परिवारलाई जग्गाको लालपुर्जा दिन नीति लिएको छ। सोही नीतिअनुरूप वडा नं. ५ भित्रका भूमिहीन परिवारलाई जग्गा प्रमाण पुर्जा दिलाउन सकिन्छ।
अधिया प्रथा	आफ्नो जमिन नभएको वा थोरै भएको, कृषि पेसाभन्दा अर्को पेसा नभएको।	अधिया खेती गर्दा किसान र जग्गा धनीलाई कुन-कुन कुरामा कर्ति बेहोर्ने सोबारे छलफल गरेर किसानलाई मर्का नपर्ने गरी अधिया प्रथालाई निरन्तरता दिनुपर्छ वा लामो अवधिका लागि ठेकका जग्गा लिइ खेती गर्ने प्रक्रियाको थालनी गर्नुपर्छ।
मोही	भूमिसम्बन्धी ऐन २०२१ मा मोहियानी व्यवस्था गरेको तर जग्गा धनीले मोही हक दिन नमान्ने।	भूमि सुधार कार्यालयबाट प्रमाणका आधारमा आधा-आधा जग्गा बाँडफाँट गरिदिने।
लघुवितको बिगबिगी	एक अर्काको देखासिकी, लघुवितीय संस्थाको ब्याजदरबारे राम्रो ज्ञान भएको, गाउँघरमा ऋण सहजै नपाउन।	लघुवितीय संस्थाहरूको चर्को ब्याजदरबारे जानकारी गराउने, सबै परिवारलाई साना किसान वा सहकारीमा संगठीत गर्ने।
सामुदायिक वनमा बसोबास	आफ्नै दर्तावाल जग्गा नहुन, राप्ती नदीले गाउँ डुबान र कटान भएको, अन्य जिल्लाबाट बसाइँ सराइ गरेर आएको, वनमा खाली जग्गा रहेको।	वनको अवस्थालाई हेरेर बस्ती बस्न उपयुक्त छ भने त्यहीं बसोबास गराउने।

राप्ती नदीको दुबान	राप्ती नदीको किनारामा बस्ती, राप्ती नदी नियन्त्रण नहुन् ।	स्थानीय सरकारले प्रदेश सरकार समेतको समन्वयमा तटबन्धको कार्य गर्नुपर्ने ।
पिउने पानीको समस्या	जमिनमुनिको पानी ह्यान्ड पम्पले नतान्नु, पिउने पानीमा आर्सेनिक भएको ।	गाउँपालिका, वडा कार्यालय र पिउने पानीको क्षेत्रमा काम गर्ने संस्थाहरूले पिउने पानीको व्यवस्था मिलाउने । १ घर १ धाराको व्यवस्था हुनुपर्ने ।
सिँचाइ अभाव	कुलो/नहर नबनेको, जमिनमुनिको पानी उपयोग गर्न स्यालो ट्युबवेल तथा डिप बोरिङको व्यवस्था नहुन् ।	सिँचाइका लागि स्थानीय सरकारले कुलो नहर तथा जमिनमुनिको पानीबाट सिँचाइ व्यवस्था मिलाउनु आवश्यक छ । किसानले पनि यस विषयमा निरन्तर संवाद थालनी गर्नुपर्छ ।
अस्थायी प्रमाण पुर्जा	सुकुमवासी आयोग विघटन	अब बन्ने आयोगले अस्थायी प्रमाण पुर्जालाई स्थायी पुर्जा दिने ।
उठिबास	वन क्षेत्रमा बसोबास रहेको	वनको अवस्था हेरेर बस्ती बस्न उपयुक्त छ भने त्यहाँ बसोबास गराउने । नभए अन्यत्र सुरक्षित स्थानमा बसोबासको व्यवस्था मिलाउने ।
बजारको उपलब्धता नहुन्, उत्पादनको मूल्य नपाउनु	ग्रामीण क्षेत्र, सबैले उत्पादन गर्ने, ठूला व्यापारी उत्पादन किन्न नआउनु, हाट बजार नलाग्नु ।	गाउँपालिकाबाट बजारीकरणका लागि हाट बजार तथा व्यापारीहरूसँग समन्वय गरेर बिक्रीको व्यवस्था मिलाउने ।
ऐलानी जगालाई कुलोको पानी नदिनु	गरिबलाई हेप्ने, कुलो पानी दिएमा जगा नछाइदै ।	गाउँपालिकाबाट जगा नजोत्नेको जगा भाडामा लिने र किसानलाई उक्त जगा त्यहाँको उत्पादन हेरेर भाडामा दिने तथा उचित प्राविधिक र सिँचाइ, मल, बीउ, बजार, भण्डारणको व्यवस्था मिलाउने ।

सुभाव र सिफारिस

गढवा गाउँपालिका क्षेत्रमा रहेका सम्भावना र अवसर केलाउँदा यातायात सेवा, सूचना प्रविधि, शैक्षिक अवस्था, वित्तीय सेवा, तालतलैया तथा नदीनालाहरूमा माछा पालन, पशुपन्छी पालन, आधुनिक कृषि व्यवसाय तथा गैरकृषि व्यवसाय जस्ता थप आर्थिक विकासका सम्भाव्यताका क्षेत्र रहेका छन् ।

यस गाउँपालिका तथा वडामा हेर्ने हो भने कृषि पेसा अझगाल्ने घर/परिवारको सङ्ख्या बढी छ । वडामा रहेका खेतीयोग्य जग्गामा खाद्यान्वय बाली, नगदे बाली तरकारी खेती, फलफूल, उखु, तोरी, जडीबुटी, पशुजन्य उत्पादन वृद्धि गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावना छ । आधुनिक कृषि प्रविधि, मल, बीउ, कर्जा तथा व्यावसायिक सिप क्षमता अभिवृद्धि गर्न सकेमा कृषि उत्पादनमा वृद्धि ल्याइ आर्थिक स्थितिमा सुधार ल्याउन सकिन्छ ।

क. स्थानीय सरकारलाई सुझाव

- गाउँपालिकामा रहेको ऊर्वर भूमिमा प्लटिङ गरी बस्ती विकास तथा अन्य निर्माण कार्य गर्नाले खेतीयोग्य जग्गा नासिँदै गएको छ । यसलाई रोकनका लागि गाउँपालिकाले स्थानीय परिवेशअनुसारको भूउपयोग नीति बनाएर कार्यान्वयन गर्नु पर्दछ ।
- कृषिमा उन्नति गर्नका लागि सिँचाइ सुविधा अति आवश्यक हुन्छ । परम्परागत कुलोहरूको मर्मत सम्भार गर्ने, सिँचाइ सुविधा नभएको ठाउँमा जमिनमुनिको पानीलाई उपयोग गर्न स्यालो ट्युबवेल, डिप बोरिङको व्यवस्था मिलाउनुपर्छ ।
- गाउँपालिकामा बाढीपीडित बस्तीहरू सामुदायिक वन तथा खोला ढिकमा बस्ती बसेका छन् । त्यस्ता बस्तीलाई सुरक्षित स्थानमा बसोबासको व्यवस्थापन गर्न आवश्यक छ । यसका लागि लमही कोइलावास सडकको किनारमा ऐकै ठाउँमा बुट्यान फँडानी गरी बस्ती विकास कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न सकिन्छ ।
- गाउँपालिकामा चरिचरन क्षेत्र छन् । यादव समुदायले स्थानीय जातका गाई भैंसी पालन गरेका छन् । मेहनतअनुसारको दूध उत्पादन गर्न सकेका छैनन् । उन्नत जातका गाई तथा भैंसी पालन गर्नका लागि तालिम तथा नशल सुधारका पशु खरिदमा अनुदानको व्यवस्था गर्न आवश्यक छ । साथै यातायात सुविधा र दूध चिस्यान केन्द्र व्यवस्था गर्नु आवश्यक छ । दुधको परिकार बनाउने घरेलु उद्योग पनि स्थापना गर्न सकिन्छ ।
- गाउँपालिकाबासीले आफै न्मोत, साधन र क्षमताले पशुपन्छी पालन गर्दै आएका छन् । गाउँपालिकाको पशु सेवा केन्द्रबाट बिमा तथा औषधि उपचार व्यवस्था मिलाउन आवश्यक छ । गाउँपालिकाबाट बजेट विनियोजन गर्ने समयमा कृषि तथा पशुपन्छीको क्षेत्रमा विशेष बजेट छुट्याउन सकिन्छ ।
- वडा नं. ५ मा व्यावसायिक तरकारी खेती धर्मपुर र बाँकीमा भइरहेको छ । किसानहरू छिट्वामा बोकेर घर/घर गएर तरकारी बेचिखन गर्दै आएका छन् । तरकारीको उचित मूल्य नपाउँदा उनीहरू तरकारी खेतीबाट निरुत्साहित भइरहेका छन् । गाउँपालिकाबाट तरकारी सङ्कलन केन्द्र निर्माणका साथै खरिदका लागि सहकारी तथा अन्य व्यापारीसँग समन्वयको व्यवस्था मिलाउनुपर्छ । यसैगरी घर घरमा गएर बेच्ने किसानलाई पीलिकाले निश्चित अनुदान रकम दिनुपर्दछ ।
- गाउँपालिकाभित्रका सामुदायिक वनभित्र खाली रहेका जग्गा प्रशस्त मात्रामा छन् । सामुदायिक वन तथा गाउँपालिकाबाट गैरकाल्ञजन्य उत्पादन, जस्तै- कुरिलो खेती, अदुवा र बेसार खेती गर्न विपन्न वर्गका लागि नमुना खेती सुरु गर्न सकिन्छ ।

ख. साना किसान सहकारीलाई

- भूमिहीन, विपन्न समुदाय जसको उत्थान गर्नुपर्ने हो, सम्बन्धित समुदाय यहाँ छन् । साना किसान सहकारीबाटे समुदाय तहमा पूर्ण जानकारी गराउन आवश्यक छ ।

-
- कर्मचारीको सिप क्षमता विकास गर्न आवश्यक छ । आवश्यक प्रविधिहरूको व्यवस्था गर्नु आवश्यक छ ।
 - साना किसानमा आबद्ध सदस्यलाई कृषि तथा गैरकृषिसम्बन्धी आयमूलक व्यवसाय सञ्चालन गर्नका लागि ज्ञान, सिप र क्षमता विकाससँगै आवश्यक पुँजीको व्यवस्था मिलाउनुपर्छ ।
 - सहकारीलाई सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाबाट कृषि तथा वित्तको व्यवस्था मिलाउनुपर्छ ।
 - कृषि उत्पादनका लागि सिप, आवश्यक मल, बीउ, जैविक विषादी प्रविधि तथा बजारको व्यवस्था मिलाउनुपर्छ ।

ग. भूमि/कृषि अभियानलाई

- अर्थैसम्म भूमि अधिकारबाट वञ्चित सबैलाई गोलबद्ध गर्न सकिएको छैन । भूमि तथा कृषिवारे प्रस्तु बुझाइ हुनुका साथै भूमि अधिकारबाट वञ्चित सबैलाई भूमि अधिकार मञ्चमा संगठीत गर्नुपर्छ ।
- बेनिस्सा जग्गाको लालपुर्जा दिलाउनुपर्छ ।
- भूमि अधिकार प्राप्तिका लागि मध्यम किसानलाई पनि समेट्नुपर्छ । भूमिको अधिकार सँगसँगै कृषि उत्पादनका लागि पनि व्यवस्था मिलाउनुपर्छ । जस्तै- भाडामा खेती गर्ने, उत्पादनसम्बन्धी ज्ञान, सिप सिकाउने, बजारको व्यवस्था मिलाउने ।
- वडामा रहेको नदी उकास तथा बाँझो जग्गा तथा जमिनदारको जग्गा भाडामा लिएर नमुना खेती गराई उनीहरूको जीवनस्तरमा सुधार ल्याउन सकिन्छ ।
- यस वडामा प्राकृतिक स्रोतसाधनको उपलब्धता बढी छ । सामुदायिक वनमा गैरकाष्ठजन्य उत्पादन तथा पशुपन्थी पालनमा समूहका सदस्यलाई अनुदान तथा कर्जाको व्यवस्था मिलाउनु आवश्यक छ ।

भाग ५

निष्कर्ष

यस परिवेश विश्लेषणले मूलतः गढवा गाउँपालिका वडा नं. ५ को भूमि, कृषि, सहकारी र बजार अवस्थाको सूक्ष्म अध्ययन मात्र नगरी वडामा रहेको १३४९ घरको विस्तृत अवस्था, जोतिरहेको भूमिको प्रकार, सरकारी सेवामा पहुँच र कृषिमा सहयोग जस्ता विषयको पनि अध्ययन र विश्लेषण गरेको छ ।

यस वडाका ११९९ परिवारले मुख्य पेसा खेतीपाती बताएका छन् । उनिहरू मध्ये ७७८ घरको मात्रै आफ्नै वा परिवारको नाममा दर्ता जमिन छ । ५३२ घर ऐलानी/पर्टी जमिनमा खेतीपाती गर्न बाध्य छन् । यी तथ्याङ्कले स्पष्टरूपमा वडामा रहेको भूमिको सवाल उजागर गर्दछ ।

वडाका १५० घरको आफ्नो उत्पादन नै छैन । खाद्यान्न बालीमा संलग्न ११ सय परिवारमध्ये जम्मा ३४३ घरले मात्र आफ्नो उत्पादन बिक्री गर्दछन् । यसको मुख्य कारण न्यून उत्पादन, बजारको कमी र बजारमा कृषकको पहुँच नहुनु हो ।

वडामा सरकारी सेवा र पहुँचको अवस्था पनि कमजोर नै छ । कुल घरको ९४.९६ प्रतिशतले कुनै पनि सरकारी कार्यालयबाट सेवा/सुविधा प्राप्त नगरेका बताए । प्राप्त गर्ने घरमा पनि दलित समुदायको पहुँच अझै कम छ ।

अनुसूची : १ परिवेश विश्लेषणका सहप्रोग्रामको विवरण

क्र.सं.	नाम	संस्था/टोल	ठेगाना
१.	सहजराम यादव	गढवा गाउँपालिका, अध्यक्ष	गढवा गा.पा.
२.	नोखीराम वली	गढवा गाउँपालिका, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	गढवा गा.पा
३.	प्रकाश भण्डारी	बडा नं. ५ अध्यक्ष	गढवा गा.पा ५
४.	दिल्ली प्रसाद आचार्य	बडा नं. ५ सचिव	गढवा गा.पा ५
५.	सिर्जना चौधरी	धर्मपुर	गढवा गा.पा. ५
६.	प्रेमदैया चौधरी	बाँकी गाउँ	गढवा गा.पा. ५
७.	बिन्तिराम चौधरी	भवानी बस्ती	गढवा गा.पा. ५
८.	रामबहादुर थापा	सिमलतारा	गढवा गा.पा. ५
९.	जिवी बि.क.	कक्रहवा	गढवा गा.पा. ५
१०.	रेमन्त चौधरी	सहजकर्ता	राप्ती गा.पा. ७
११.	रामबहादुर चौधरी	तथ्याङ्क प्रवृष्टिकर्ता	घोराही उ.म. न.पा.
१२.	जगबिर चौधरी	तथ्याङ्क सङ्कलक	राप्ती गा.पा. ६
१३.	सीता चौधरी	नेपाल सहकारी केन्द्रीय सङ्घ	गढवा गा.पा. ५
१४.	फूलमाया चौधरी	मञ्जरी साना किसान सहकारी	गढवा गा.पा. ५
१५.	चन्द्रावती धिमिरे	तथ्याङ्क सङ्कलक	गढवा गा.पा. ५
१६.	शान्ति चौधरी	सिकाइ केन्द्र सहजकर्ता	गढवा गा.पा. ५
१७.	विना चौधरी	सिकाइ केन्द्र सहजकर्ता	गढवा गा.पा. ५
१८.	मञ्जु चौधरी	सिकाइ केन्द्र सहजकर्ता	गढवा गा.पा. ५

अनुसूची २ : प्रश्नावली

सामाजिक नक्सा अनुसारको घरधुरी नं :

फारम नं :

भूमि-कृषि अभियान घरधुरी सर्वेक्षण फारम

क. परिचयात्मक विवरण :

उत्तरदाताको पुरा नाम, थर :

जात/जाती +:

घरमूलीको पुरा नाम, थर (उत्तरदाता भन्दा करक भएमा मात्र) :

मूल्य पेशा+:

क.१ जिल्ला :	क.४ साबिकको गा.वि.स/नगरपालिका :
क.२ हालको गाउँपालिका/नगरपालिका :	क.५ गाउँ/ठोल :
क.३ वार्ड नं :	क.६ तथ्यांक संकलकको नाम :

*जात/जाती : १-पहाडी वा.क्षे, २-तराई वा.क्षे, ३-पहाडी जनजाती, ४-तराई जनजाती, ५-पहाडी दलित, ६-तराई दलित, ७-पिछडिएको समुदाय, ८-मुस्लिम ९-अन्य (.....खुलाउनुहोस)

*मूल्य पेशा: १. आफै खेतिपाती २. घरेलु कामदार ३. कृषि मजदूरी ४. औद्योगिक मजदूरी ५. निर्माण क्षेत्रमा मजदूरी ६. सरकारी जागिर ७. गैरसरकारी संस्थामा रोजगारी, ८.भारतमा रोजगारी, ९. वैदेशिक रोजगारी १०. रिक्सा चालक ११. विद्यार्थी १२. अन्य भए (खुलाउनुहोस)

मैले यस घरधुरी सर्वेक्षणको उद्देश्यबाटे जानकारी पाएको छु / सर्वेक्षणका सूचनाको उपयोग राख्नेसँग हुनेछ भन्ने लागेको छु / तसर्थ, मैले कुनै दबाव वा प्रतोभनमा नपरी प्रश्नहरूको सही जवाफ दिएको छु /
क.७ के तपाईं यो सर्वेक्षणमा वर्षा भाग लिन सहमत हुनुहुन्छ ? ☐ (१-छु, २-छैन)
क.८ अन्तर्वार्ताको मिति (वर्ष/महिना/दिन) :
क.९ अन्तर्वार्ता सुन भएको समय (२४ घण्टे फर्मेटमा) :

ख. पारिवारिक विवरण :

०-५ वर्ष	६-१८ वर्ष	१९-४० वर्ष	४१-६० वर्ष	६१-८० वर्ष	८० वर्ष माथि	एकल महिला	फरक क्षमता भएका
म	पु	म	पु	म	पु	म	पु

ग. सम्पत्ति विवरण :

ग.१ घरको अवस्था र उपलब्ध सुविधाहरू: (कृपया सही उत्तरको संकेत नम्बरमा गोलो चिन्ह लगाउनुहोस्)

१	घरको प्रकार	१. पक्की ^१	२. अर्धपक्की ^२	३. कच्ची ^३	४. अन्य
२	पिउने पानीको मूल्य श्रोत	१. दयुवबेल (आफ्ना)	२. दयुवबेल (छिमेकीको)	३. धारा	४. सामूहिक दयुवबेल
३	खाना पकाउनको लागि प्रयोग हुने मूल्य इन्धन	१. दाउरा	२. गुडाङा	३. मट्टितेल	४. ग्राम्स ५. गोबरग्राम्स ६. विघुत ७. अन्य
४	उच्चालो वा वर्तीको श्रोत	१. मट्टितेल	२. विजुली	३. गोबर ग्राम्स	४. सौर्य उर्जा (सोलार) ५. अन्य
५	शौचालय	१. छ	२. छैन	३. निर्माणाधिन	
६	यदि छ भने, कस्तो प्रकारको हो ?	१. कच्ची	२. पक्की		

¹ पक्की : ढंगा, ढुङ्गा वा व्लक्को दिवाल भएको ढलान घर।

² अर्धपक्की : ढुङ्गा वा माटोको दिवाल भएको जस्ता, टायल वा सरले छाएको, काठको घर एक वा दुई तल्ले।

³ कच्ची : माटोको दिवाल भएको खर वा स्वपडा, टाइलने छाएको।

ग.२ हाल बसोबास गरिरहेको घर कस्तो जग्गामा बनेको हो ? सम्बन्धित कोष्ठकमा यो चिन्ह (/) लगाउनुहोस्

जग्गाको क्रिसिम	नम्बरी	मोही लागेको जग्गा	गाउँब्लक	अरुको पूर्जा भएको जग्गा	ऐलानी ^५	सरकारी जमिन ^६	सार्वजनिक जमिन ^७	गुटी	अन्य

ग.३ भू-स्वामित्व/भोग सम्बन्धी विवरण :

जग्गाको क्रिसिम	आफ्ने वा पारिवारका नाममा दर्ता भएको		गाउँब्लक		पर्ती, ऐलानी		गुटी		अन्य जग्गा			
	विगाहा	कठाठा	धुर	विगाहा	कठाठा	धुर	विगाहा	कठाठा	धुर	विगाहा	कठाठा	धुर
क्षेत्रफल												

ग.४ तपाईंको परिवारमा महिलाको नाममा जमिन छ ? १-छ, २-हैन् ?

(यदि ग.४ को उत्तर छ आएमा मात्र)	एकल			संयुक्त		
	विगाहा	कठाठा	धुर	विगाहा	कठाठा	धुर
ग.५ कतो क्रिसिमको (सम्बन्धित कोष्ठकमा यो चिन्ह (/) लगाउनुहोस्)	१. भूमि अधिकार मञ्च			२. टेलिमिजन वा रेडियो		३. स्थानीय सरकार
ग.६ उत्तर जमिनको क्षेत्रफल	४. छिमेकी			५. अन्य		
(यदि ग.४ को उत्तर छ आएमा मात्र)						
ग.७ तपाईं संयुक्त लालपुर्जाको विषयमा कसरी याहापाउनु भयो ?						
(कृपया सहि उत्तरमा गोलो चिन्ह लगाउनुहोस्)						

ग.८ यदि, अरुको जग्गा कमाएको भए :

कमाएको शर्त/ क्रिसिम	मोही	अधियाएको वटैया	ठेकडा	साहुको जमिन	अन्य
कृपया (/) चिन्ह लगाउनुहोस्					
कमाई आएको साल/ कीत वर्षदेखि कमाइ आएको हो :					
तपाईंलाई माथिको कुनचाही चलन उपयुक्त लाग्दै ?					
कमाई आएको जग्गा (क्षेत्रफल)	विगाहा कठाठा धुर				

^५ ऐलानी-सरकारी, करैको नाममा दर्ता नभएको खेतीयोग्य पर्ती जग्गा। आवादी गर्नका निमित्त फुकाइएको पर्ती जग्गा।

^६ सरकारी जग्गा-सडक, बाटो, रेल्वे तथा सरकारी धर, भवन वा कार्यालय रहेको जग्गा लगायात नेपाल सरकारको अधिनमा रहेको बन, बुटेन, जड्गल, नदी, खोलानाला, नदी उकास, ताल, पोखरी तथा सोको डिल, नहर, कुनो, ऐलानी, पर्ती वा अन्य जग्गा, भीर, पहर, डगर, बगर र नेपाल सरकारले समय समयमा नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी सरकारी जग्गा भरी तोकिदिएको जग्गा

^७ सार्वजनिक जग्गा : कुनै व्यक्तिले मात्र नभई, सार्वजनिक प्रयोग गर्न पाउने, परापूर्वदेखि प्रचलनमा रहेको वाटो पानीपेंड्रो, कुर्वा, पानीघाट, ईनार, पोखरी, कुवाको डिल, गाईवस्तु निकाले निकास, गौचार, मसान घाट, चिहान, पाटीपैत्रा देवल, धार्मिक उपासना गर्ने, स्मारक मठ मन्दिर, चोक डवली, ढल चौतारो, हाट मेले लाग्ने ठाउँ

ग.९ आफ्नै उत्पादन (आफ्नै खेती, मोही, अधिया, बटैया, ठेक्का, ऐलानी) ले कति महिना खानपुरद्ध ? (✓)

आफ्नो उत्पादन छैन	१-३ महिना सम्म	३-६ महिना सम्म	६-९ महिना सम्म	वर्षदिन भरी

घ.कृषि र सहकारी सम्बन्धी : (सम्बन्धित कोष्ठकमा यो चिन्ह (✓) लगाउनुहोस्)

घ.१. तपाईं कस्तो प्रकारको कृषिमा संलग्न हुन्हुन्छ ?	१- खाद्यान्न उत्पादन	☐	२- पशुपन्थी पालन	☐
		☐	४- माछा पालन	☐
	५- तरकारी खेती	☐	६- व्यवसायिक कृषि (बजारमा बिक्री गर्नका लागि गरिने कृषि)	☐
	७-अन्य खुलाउनुहोस्			
घ.२ यदि तपाईं कृषि उत्पादन गरी विक्री गर्न्हुन्छ भने ? (पछिल्लो एक वर्षमा)	बालीको प्रकार	खेती गरिएको जमिन	कूल उत्पादन	बजारमा बिक्री
		विगाहा कढ्ठा धुर	के.जी. मा	के.जी.मा
	खाद्यान्न वाली			
	धान			
	गहु			
	मके			
	कोदो			
	तरकारी वाली			
	१.			
	२.			
	३.			
	तेलहन वाली			
१.				
२.				
३.				
नगदे वाली				
१.				
२.				
३.				
फलफूल				
१.				
२.				
३.				
दलहन वाली				
१.				
२.				
३.				
च्याउ खेती				
माछा पालन				
अन्य				
घ.३ के तपाईंको जमिनमा सिंचाइको सुविधा छ?	१- छ	☐	२- आशिक	☐
			३- छैन	☐
			४- अन्य	

घ.४ यदि छ भने, कस्तो सिंचाई उपलब्ध छ ?	१- नहर, कुलो ☐	२- भूई पानी ☐	३- थोपा सिंचाई ☐	४-हङ्गार, पोखरी ☐	५-अन्य
घ.५ बाली उत्पादन वृद्धि गर्न के प्रयोग गर्नहुन्छ?	१- गोठे मल ☐	२- रासायनिक मल तथा विषादी ☐	३-उन्नत वा हाइब्रिड बीउविजन ☐	४- जैविक मल तथा विषादी ☐	५-अन्य
घ.६ यदि तपाईं पशुपन्थी पालनमा सलग्न हुनुहुन्छ, भने ?	पशुपन्थी गाई गोरु, बेल भैंसी पाडा, पाडी बाखा भेडा पाठापाठी कुखरा हाँस बंगुर, सुगुर अन्य	संख्या (स्थानीय)	संख्या (उन्नत)	कैफियत	
	आफ्नै रोगा बाखा, खसी कुखरा हाँस बंगुर / संगुर अन्य	अधिया/बट्टेया जीवित मासु	आफ्नै अधिया/बट्टेया		
घ.७ यदि तपाईं मासुजन्य उत्पादनमा सलग्न हुनुहुन्छ, भने ?	पशुपन्थी रोगा बाखा, खसी कुखरा हाँस बंगुर / संगुर अन्य	विक्री मूल्य (वार्षिक) जीवित मासु		कैफियत	
घ.८ यदि तपाईं दुध उत्पादनमा सलग्न हुनुहुन्छ, भने ?	थैनक कुल उत्पादन वजारमा विक्री गर्ने परिमाण (लिटर)	विक्री मूल्य प्रति लिटर (रु)	कुल ध्यू उत्पादन (मासिक/वार्षिक)	वजारमा विक्री गर्ने परिमाण (लिटर)	विक्री मूल्य प्रति लिटर (रु)
घ.९ साना किसान सहकारीमा कस्तो प्रकारको सदस्य हुनुहुन्छ?	१-सदस्य छैन २- साधारण सदस्य	☐ ☐	३-सञ्चालक सदस्य ४-अन्य पद	☐ ☐	☐ ☐
घ.१० साना किसान सहकारी बाहेक अन्य करिवटा सहकारी वा लघुवित्त संस्थामा आवद हुनुभएको छ ?	१- एक २-दुईदेखि चार	☐ ☐	३-दुई ४-चारभन्दा बढि	☐ ☐	☐ ☐
घ.११ सहकारीले तपाईंको जीविकामा कस्तो प्रभाव पारेको छ?	१- राशो २-ठिकै	☐ ☐	३-कोहि छैन ४- नरामो	☐ ☐	☐ ☐

ड. बजार :

ड.१ तपाईंको उत्पादन विकिका लागि बजार उपलब्धता	१. छ ☐	२. छैन ☐	३. अन्य
यदि ड (१) को उत्तर छ आएमा मात्र ड.२ तपाईंको घरबाट नर्जिकको बजार कति टाढा छ ?	१. एक घण्टा वा कमको दुरीमा ☐	२. एक घण्टा भन्दा बढिको दुरीमा ☐	३. दुई घण्टा वा बढि ☐
ड.३ तपाईंले उत्पादन गरेको तरकारी, दुध र अन्य विकिका लागि कुन्-कुन् बजार उपलब्ध छ ? (एक भन्दा बढिमा चिन्ह लगाउनुहोस्)	१. स्थानीय हाटबजार ☐	२. पालिकाभित्र ☐	३. जिल्लाभित्र ☐
	५. सिमा पारीको बजार ☐	६. अन्य खुलाउनुहोस्	४. जिल्ला बाहिर ☐

च. सरकारी सेवा र सहयोग :

च.१ तपाईं र तपाईंको परिवारका सदस्यले संघीय, प्रदेश वा स्थानिय सरकारबाट विगत १ वर्षमा कृषिका लागि कुनै सहयोग वा सहभागिता पाउनु भएको छ ? १-छ, २-छैन

च. २ यदि पाउनु भएको छ भने के सहयोग पाउनु भएको छ ? (एक भन्दा बढि सहयोग पाएमा बढि उत्तरमा चिन्हो लगाउन सकिनेछ ।)

१- मल	☐	५-उन्नत वीउविजन	☐
२- ऋण	☐	६-कृषि तालिम	☐
३-वीमा	☐	७-कृषि प्रविधि सामग्री	☐
४- अनुदान	☐	८- अन्य खुलाउनुहोस्	
च.३ विगत एक वर्षभित्र तपाईंको टोल छिसेकमा सरकारी पशु वा कृषि प्रविधिक तरिका प्रदान गर्न आउनुभयो ?	१. आएको छैन ☐ ३. दुई पटक ☐	२. एक पटक ☐ ४. तीन वा तीन भन्दा बढि पटक ☐	

छ. कुनै समूह वा संगठनमा संगठित हुनुहुन्छ ? : १-छ, २-छैन

यदि छ.१ को उत्तर छ आएमा, (एक भन्दा बढि समूहमा आबद्ध भए एक भन्दा बढिमा चिन्ह लगाउनुहोस्)	(१) भूमि अधिकार मञ्च ☐	(२) सामुदायिक बन उपभोक्ता समिति ☐	३. श्रमिक समूह/ट्रेड युनियन ☐
	(४) कृषक समूह महासघ ☐	(५) साना किसान सहकारी ☐	(६) अन्य खुलाउनुहोस्

भ. हाम्रा प्रश्नहरू सकिएका छन् । यस सर्वेक्षण कर्म भर्नमा सहयोग गर्नु भएकोमा धेरै-धेरै धन्यवाद । अन्त्यमा तपाईंलाई हामीसँग केही सोचन मन लागेको छ ?

भ.१ अन्तर्वार्ता सम्पन्न भएको समय (२४ घण्टे फर्मेट) :	भ.२ अन्तर्वार्ता दिने व्यक्तिको सही : फोन नं :
भ.३.रुजु गरेको मिति (दिन/महिना/वर्ष) :	भ.४ रुजु गर्नेको नाम र पद : सही :

.....
तथ्याङ्क संकलकको सही

फोन नं :

